

**«ЖАҢА ТАРИХИ ШЫНДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖҮЙЕСІ»**

**Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
баяндамалар жинағы**

**Сборник докладов международной научно-
практической конференции
«СИСТЕМА ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В
УСЛОВИЯХ НОВОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ
РЕАЛЬНОСТИ»**

**Collection of reports of the international scientific
and practical conference
“THE SYSTEM OF STATE AUDIT IN THE CONTEXT
OF A NEW REALITY”**

НҰР-СҰЛТАН 2021

УДК 657.6
ББК 65.053
С23

С23 Сборник докладов международной научно- практической конференции «Система государственного аудита в условиях новой исторической реальности» = Collection of reports of the international scientific and practical conference “The system of state audit in the context of a new reality” = «Жаңа тарихи шындық жағдайындағы мемлекеттік аудит жүйесі» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның баяндамалар жинағы. – Нұр-Сұлтан: - 549 б.

ISBN 978-601-337-598-4

Жинаққа жаңа тарихи шындық жағдайындағы мемлекеттік аудиттің өзекті мәселелері бойынша студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және профессор-оқытушылар құрамының баяндамалары кірді

The collection includes reports of students, undergraduates, doctoral students and teaching staff on topical issues of state audit in the context of a new historical reality

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и профессорско-преподавательского состава по актуальным вопросам государственного аудита в условиях новой исторической реальности

ISBN 978-601-337-598-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2021

КВАЗИМЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОР СУБЪЕКТІЛЕРІ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІНЕ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖҮРГІЗУДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПРАКТИКАСЫ

Илесханова Е.Ғ.

«Мемлекеттік аудит» білім беру бағдарламасының магистранты

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: yerkinay_g@mail.ru

Аннотация. "Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы" Қазақстан Республикасының Заңында мемлекеттік аудит жүйесін енгізудің құқықтық тетігі құрылған. Заңда мемлекеттік аудиттің типтері, бағыттары, мәні және базалық көрсеткіштері айқындалған.

Мемлекеттік аудитке көшу жөніндегі нормативтік базаны қалыптастыра отырып, мемлекеттік аудит органдарының Қазақстан Республикасындағы квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қызметі саласында осындай жұмыс жүргізу жөніндегі қызметінде іс жүзінде қолдану үшін мемлекеттік аудит жүргізудің әдіснамалық құралдарын әзірлеу өзекті болып отыр.

Шетелдік практиканы терең талдай отырып зерттеу Қазақстан Республикасының заңнамасын ескере отырып, ИНТОСАИ стандарттарына негізделген квазимемлекеттік сектор субъектілері қызметінің тиімділігін бағалау саласында рәсімдік стандарттар мен мемлекеттік аудит жүргізу жөніндегі нұсқаулықтарды қолданудың нақты аспектілеріне назар аудара отырып, мемлекеттік аудиттің әдіснамалық базасын қалыптастыруға елеулі үлес қосуы тиіс.

Түйін сөздер: квазимемлекеттік сектор субъектілері, мемлекеттік аудит

Аннотация. Законом Республики Казахстан " О государственном аудите и финансовом контроле " создан правовой механизм внедрения системы государственного аудита. Законом определены типы, направления, предмет и базовые показатели государственного аудита.

Актуальным является разработка методологических инструментов проведения государственного аудита для практического применения органами государственного аудита в деятельности по проведению такой работы в сфере деятельности субъектов квазигосударственного сектора в Республике Казахстан с формированием нормативной базы по переходу к государственному аудиту.

Исследование с углубленным анализом зарубежной практики должно внести существенный вклад в формирование методологической базы государственного аудита с учетом законодательства Республики Казахстан, акцентировав внимание на конкретных аспектах применения процедурных стандартов и инструкций по проведению государственного аудита в области оценки эффективности деятельности субъектов квазигосударственного сектора, основанных на стандартах ИНТОСАИ.

Ключевые слова: субъекты квазигосударственного сектора, государственный аудит.

Annotation. The Law of the Republic of Kazakhstan "On State Audit and Financial Control" has created a legal mechanism for the implementation of the state audit system. The Law defines the types, directions, subject matter and basic indicators of the state audit.

With the formation of the regulatory framework for the transition to state audit, the development of methodological tools for conducting state audit for practical application in the activities of state audit bodies for conducting such work in the field of activities of quasi-public sector entities in the Republic of Kazakhstan becomes relevant.

The study with an in-depth analysis of foreign practice should make a significant contribution to the formation of the methodological base of state audit, focusing on specific aspects of the application of procedural standards and guidelines for conducting state audit in the field of evaluating the performance of quasi-public sector entities based on INTOSAI standards, taking into account the legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: quasi-public sector entities, state audit

Әлемдегі әрбір елде мемлекеттік қаржыны дұрыс басқаруды қамтамасыз ету үшін өзінің мемлекеттік аудиторлық мекемесі бар, ал ұйымның атауы, мәртебесі немесе түрі әр түрлі болады. Мемлекеттік сектордың (ЖМАО) сыртқы аудит органдарының қызметі туралы ақпаратты шолудың нәтижелері бойынша ашық қолжетімділікте төменде көрсетілген елдер таңдалды, олардың ЖМАО қызметіне қатысты жалпы ақпарат бұдан әрі кестеде келтірілген.

1-кесте

Таңдалған елдердің ЖМАО есептерінің функциялары мен түрлері

№	Ел	ЖМАО	Қызметі	Есеп түрлері
1.	Ұлыбритания	National Audit Office Ұлттық аудит офисі (КЕАҚ)	* Қаржылық есептіліктің аудиті * Тиімділікті зерттеу * Жергілікті аудитке жәрдемдесу * Зерттеулер мемлекеттік шығыстарды талдауда Парламентке қолдау көрсету * Халықаралық қызмет	- Жылдық есеп - Арнайы есептер, зерттеу нәтижелері
2.	Германия	Bundesrechnungshof Германияның ЖМАО	* Аудит * Кеңестер	- Жылдық есеп - Консультациялық сипаттағы есептер - Арнайы есептер
3.	Канада	Бас аудитор кеңсесі (БАҰ) (Канада бас аудиторының	* Қаржылық аудит	- Тиімділік аудиті

		басқармасы)	(financial audit) * Тиімділік аудиті (performance audit) * Арнайы тексерулер (арнайы емтихандар)	бойынша есептер - Үкіметтік қаржы есептерінің аудиті - Корольдік корпорациялардың арнайы тексерістері корпорацияның директорлар кеңесіне ұсынылады, олар есепті жариялау туралы шешім қабылдайды
4.	Қытай	National Audit Office of the People's Republic of China Ұлттық аудит офисі (КЕАҚ)	* Аудит * Арнайы тергеу	- Жылдық есеп - Арнайы есептер
5.	Жапония	Board of Audit of Japan Аудит жөніндегі кеңес (СА)	* Аудит және аудитпен байланысты қызмет	- Аудиторлық есеп
Ескертпе – мәліметтер негізінде автормен құрастырылған				

Ұлыбритания

Ұлттық аудит кеңесі (КЕАҚ) Үкіметке Ұлттық және жергілікті деңгейде мемлекеттік қызметтерді жақсартуға көмектесу үшін Парламенттің мемлекеттік шығындарын мұқият зерттейді және тексереді.

КЕАҚ аудитінің екі негізгі мақсаты бар. Өзінің тексерулерінің нәтижелерін Парламентке хабарлай отырып, КЕАҚ мемлекеттік органдарды мемлекеттік қаражатты пайдаланудың тәсілдері туралы есеп берушілік қағидатын сақтауға, сол арқылы салық төлеушілердің мүдделерін қорғауға шақырады. Бұдан басқа, КЕАҚ жұмысы мемлекеттік қызметшілерге жұмыс нәтижелерін жақсартуға және көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыруға көмектесуге бағытталған.

КЕАҚ Үкіметке Ұлттық және жергілікті деңгейде қоғамдық қызметтерді жақсартуға көмектесу үшін мемлекеттік шығындарды қарастыруда.

КЕАҚ барлық орталық үкіметтік ведомстволардың, агенттіктердің және басқа да мемлекеттік органдардың қаржылық есептілігін жүргізеді және нәтижелерін парламентке ұсынады. Басқа функцияларға баға мен сапаның арақатынасын зерттеу ("ақша үшін құндылық": Ұлыбританиядағы тиімділік аудитінің атауы), жергілікті аудитті насихаттау, зерттеу, Парламент пен Халықаралық қызметті қолдау кіреді [1].

Жұмыста келесі мәселелерге ерекше назар аударылады:

* мемлекеттік ақшаны тиімді пайдалануға ықпал ететін Үкіметтің тиімді орталығын қамтамасыз ету;

* қаржылық шектеулермен тиімді Жергілікті қызметтерді қолдау;

* қоғам үшін үлкен көлемдегі қызметтердің дәлдігі мен тиімділігін арттыру;

* ірі бағдарламалар мен жобаларды тиімді іске асыруды жетілдіру;

* тиімді қадағалау және араласу арқылы жеткізушілердің кең ауқымының нәтижелерін жақсарту;

* нарықтардың тиімді жұмыс істеуі үшін ықпал ету мен реттеуді күшейту.

Германия

Германияның ЖМАО Федералды қаржы басқармасын мұқият зерттеп, тексереді. Аудит бюджет туралы Заңға сәйкес тиісті қағидалар мен қағидаттарды қолдану, кірістер мен шығыстардың негізділігі, активтер мен міндеттемелерді тиісінше есепке алу, шығындардың тиімділігі және нәтижелерге қол жеткізу мәселелерін қамтуға тиіс.

Германияның ЖМАО-сы алдыңғы аудиторлық жұмыстардан алынған қорытындылар негізінде ұсыныстар дайындайды және аудит объектілеріне, Парламентке және федералды үкіметке кеңес береді. Оның кеңесші ретіндегі қызметі үнемі жетілдіріліп отырады және сапаны жақсарту бойынша маңызды ұсыныстар жасалады, бұл үнемдеу және/немесе кірісті ұлғайту әлеуетін көрсетеді.

Германияның ЖМАО кез-келген уақытта Парламенттің екі палатасы мен федералды үкімет үшін маңызды мәселелер бойынша арнайы есептер бере алады.

Германияның ЖМАО-сы атқарушы және заң шығарушы тармақтарға, оның ішінде басшылыққа және жылдық есептерге жазған хаттарында жақсарту бойынша ұсыныстар беріп қана қоймай, сонымен қатар үкіметтік заң жобалары мен ірі сатып алу жобалары сияқты өзекті мәселелер бойынша ауызша немесе жазбаша түрде түсініктеме беру арқылы немесе жылдық бюджетті талқылау барысында кеңес береді [2].

Канада

Канада бас аудиторының офисі (ОАТ) Парламентке қызмет көрсетеді, оған тексерулер барысында жиналған үкіметтік бағдарламалар мен іс-шаралар бойынша сарапшы ретінде объективті, фактілерге негізделген ақпарат пен консультациялар береді. Парламентшілер үкіметтің қызметін және федералды үкіметтің мемлекеттік қаражатқа есеп беру принципін сақтауын бақылау үшін ОАТ есептерін қолданады. ААҰ аудит жүргізеді:

- федералды үкімет, оның ішінде 100-ге жуық департаменттер мен мекемелер, кішігірім және ірі, күрделі ұйымдарға дейін, олардың қызметі Канадаға және шетелге таралады;

- канадалық хабар тарату корпорациясы және канадалық корольдік жалбыз сияқты 40-қа жуық тәждік корпорация;

- Нунавут, Юкон үкіметтері, Солтүстік-Батыс аумақтар және 20-ға жуық аумақтық корпорациялар мен агенттіктер.

Үкіметтің қызметінен басқа, бас аудитордың міндеттеріне қоршаған ортаны қорғау мәселелері кіреді.

Қытай

Қытайдың ұлттық аудит кеңсесі (КЕАК) орталық үкімет бюджетінің, сондай-ақ басқа да мемлекеттік кірістер мен шығыстардың орындалуын тексереді және аудит нәтижелері туралы есептерді Премьер-министрге ұсынады. Өртүрлі деңгейдегі жергілікті аудиторлық мекемелер бюджеттің атқарылуын олардың тиісті деңгейлерінде, сондай-ақ басқа да мемлекеттік кірістер мен шығыстарды тексереді және өздерінің тиісті деңгейлеріндегі және неғұрлым жоғары деңгейдегі аудиторлық мекемелерге аудит нәтижелері туралы есеп береді.

Мемлекеттік кірістер мен шығыстарға қатысты нақты мәселелерге қатысты аудиторлық мекемелер арнайы тергеу жүргізуге және оның нәтижелері туралы тиісті деңгейдегі үкіметтерге және келесі жоғары деңгейдегі аудиторлық мекемелерге хабарлауға құқылы.

Аудиторлық мекемелер ішкі аудитке кәсіби басшылық пен бақылауды қамтамасыз етеді және аудиторлық фирмалар дайындаған аудиторлық есептерді тексеруге құқылы.

2007 жылдың қарашасында Қытайдың бас тексерушісі Біріккен Ұлттар Ұйымының Тексеру комиссиясының (UNBOA) мүшесі болып сайланды, 6 жылдың 1 шілдесінен 2008 жылдың 30 маусымына дейін 2014 жыл. 2013 жылдың шілдесінде Қытайдың бас ревизоры Лю Джией мырза БҰҰ-ның Нью-Йорктегі штаб-пәтерінде БҰҰ-ның бейбітшілікті қолдау жөніндегі қызметі шеңберіндегі жұмысын мойындап, Біріккен Ұлттар Ұйымының бейбітшілік сыйлығымен марапатталды.

Жапония

Тәуелсіз ұйым ретінде Жапонияның аудит жөніндегі кеңесі (СА) мемлекеттік шоттарды, сондай-ақ заңда көзделген қоғамдық және басқа да ұйымдарды тексереді, сондай-ақ оның барабарлығын қамтамасыз ету үшін қаржы басқармасын бақылайды.

Министрлер Кабинеті дайындаған мемлекеттік бюджеттің атқарылу нәтижесі болып табылатын мемлекеттің шығыстары мен кірістері туралы түпкілікті есеп тиісті және тиімді орындалуын айқындау мақсатында жыл сайын аудитке жатады. Аудит нәтижелері мемлекеттің әкімшілік және қаржы операцияларын ұтымды басқару үшін және келесі жылы мемлекеттік бюджетті қалыптастыру мен атқаруда аудит нәтижелерін көрсетуді қамтамасыз ету үшін пайдаланылады.

Сонымен қатар, СА ұлттық жылжымайтын мүлік объектілерінің шоттарын, мемлекеттің талаптары мен мемлекеттің міндеттемелерін тексереді. Сонымен қатар, мәлімделген капиталды мемлекет енгізген ұйым және мемлекеттен қаржылық көмек алатын жергілікті мемлекеттік ұйымдар туралы есептер СА тексеруіне жатады.

Аудит объектілерін мемлекет қатысатын кәсіпорын ретінде айқындау және осындай объектілерге аудит жүргізу тәртібі елден елге қарай ерекшеленеді, мысалы, Канадада мұндай объектілер "бас" компанияның мәртебесіне сілтеме жасай отырып айқындалады және кемінде әрбір 10 жыл

сайын аудитке жатады, ал Жапонияда жарғылық капиталына мемлекет қатысатын ұйымдар 50% және одан да көп (212 ұйым) жыл сайынғы міндетті аудитке жатады.

Қазақстан Республикасының Бюджет кодексiне сәйкес "квазимемлекеттік сектор субъектілері" болып "мемлекеттік кәсіпорындар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, акционерлік қоғамдар, оның ішінде құрылтайшысы, қатысушысы немесе акционері мемлекет болып табылатын ұлттық басқарушы холдингтер, ұлттық холдингтер, ұлттық компаниялар, сондай-ақ еншілес, тәуелді және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес олармен үлестес болып табылатын өзге де заңды тұлғалар" табылады.

2-Кесте

Квазимемлекеттік сектор субъектілерінің саны (квазимемлекеттік сектор субъектілерінің айқындамасына сәйкес деректер және Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің сайтында келтірілген статистика)

Атауы	
Мемлекеттік заңды тұлғалар	
Жедел басқару құқығындағы мемлекеттік кәсіпорындар	4 311
Шаруашылық жүргізу құқығындағы мемлекеттік кәсіпорындар	1 202
Еншілес мемлекеттік кәсіпорындар	8
Жиыны	5 521
Жарғылық капиталына мемлекет қатысатын заңды тұлғалар	
Акционерлік қоғамдар	166
Жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер	379
Жиыны	545
Ұлттық холдингтер мен ұлттық компаниялардың еншілес және тәуелді ұйымдары	
Акционерлік қоғамдар	125
Жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер	472
Жиыны	597
Барлығы:	6 663
Ескертпе – мәліметтер негізінде автормен құрастырылған	

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік органдар мен мекемелер қызметінің есебі мен есептілігінде қолданылатын қоғамдық сектордың қаржылық есептілігінің халықаралық стандарттарына (ҚСҚЕХС) сәйкес "мемлекеттік бизнес-кәсіпорындар" (МAB, Government Business Enterprises) деген ұғым бар, олар "мынадай сипаттамалары бар объект" ретінде айқындалады:

- (а) өз атынан шарт жасасуға құқығы бар субъект болып табылады;
- (б) бизнесті жүргізу үшін қаржылық және жедел өкілеттіктер тағайындалды;
- (в) өз қызметі барысында тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді пайдасы бар немесе шығындарын толық өтей отырып, басқа компанияларға сатады;

(г) үздіксіз қызмет үшін тұрақты мемлекеттік қаржыландыруға сүйенбейді ("қол созылған қашықтықта" қағидаты бойынша мәмілелерден басқа);

(д) мемлекеттік сектор субъектісі бақылайды" [3].

GBR-ге коммуналдық кәсіпорындар сияқты сауда кәсіпорындары және қаржы институттары сияқты қаржылық кәсіпорындар кіреді. GBR жеке секторда ұқсас қызметті жүзеге асыратын ұйымдардан айтарлықтай ерекшеленбейді. Олардың қызметі пайдаға бағытталған, дегенмен олардың кейбіреулері халыққа қызмет көрсету міндеттемелеріне ие болуы мүмкін, соған сәйкес олар қоғамдағы жеке адамдар мен ұйымдарға тауарлар мен қызметтерді ақысыз немесе айтарлықтай төмендетілген ақыға ұсынуы керек.

Таңдалған елдердің ЖМАО-ның қызметін реттеу жөніндегі заңнамалық актілерді және басқа да құжаттарды зерделеу барысында алынған "квазимемлекеттік сектор субъектілерінің" немесе "мемлекеттік бизнес-кәсіпорындардың" анықтамасына және сыныптамасына шолу нәтижелері көрсетілген.

Ұлыбритания

Ұлыбритания КЕАҚ сайтындағы ақпаратқа сәйкес "мемлекеттік компаниялар" (Government owned companies) деп аталатындар мемлекеттік аудит объектілері болуы мүмкін. Коммерциялық (profit making) және коммерциялық емес (non-profit making) компаниялар үшін жеке ережелер бар. Коммерциялық компаниялар өздерінің аудиторларын тағайындауға жауапты, бірақ 2008-2009 жылдан бастап бас бақылаушы және аудитор (КЕАҚ басшысы, C & AG) осындай міндеттемелерді қабылдауға құқылы. Қоғамдық сипаттағы функцияларды орындайтын немесе толығымен немесе едәуір бөлігі мемлекеттік ақшамен қаржыландырылатын кейбір басқа коммерциялық емес компанияларды КЕАҚ тексереді.

2015 жылғы желтоқсанға арналған КЕАҚ есебіне сәйкес Үкіметтегі компаниялардың шолуы бойынша ("Үкіметтегі компаниялар" - бұл корпоративтік нысандар мен меншік пен бақылау құралдарының диапазонын жабуға арналған жалпы термин), 2014 жылғы 31 наурыздағы жағдай бойынша Үкіметтегі компаниялар туралы ақпараттың бес жалпыға қолжетімді көзіне негізделген, 17 орталық үкіметтік ведомствоға жататын 3 038 компания айқындалды. Бұл есепте келесі анықтамалар берілген:

"Компания" - бұл өз иелерінен жеке заңды тұлға болу үшін бизнесті жүргізу үшін құрылған, тіркеу арқылы тіркелген жеке тұлғалардың ерікті қауымдастығы. Ол жеке тұлғаның толық заңды күшіне ие, мысалы, келісім-шарт жасасу, қаражат тарту, міндеттемелер қабылдау және қызметкерлерді жалдау. Ол өз иелеріне есеп береді, бірақ олардың компания жасаған әрекеттері үшін жауапкершілігі шектеулі. Компаниялар туралы Заңға сәйкес тіркелген Үкіметтегі компаниялар мемлекеттік секторда немесе жеке секторда болғанына қарамастан, балама заңды мәртебеге ие [4].

"Қоғамдық ұйым" орталық үкіметтің бөлімімен қаржыландырылады және бөліммен келісілген негіздемелік құжат аясында жұмыс істейді. Қоғамдық

ұйым бухгалтерлік есеп қызметкері (АҚ) арқылы бөлімнің Мемлекеттік хатшысы алдында, содан кейін парламентке есеп береді. Қоғамдық ұйымдар заңды нысанға емес, олардың функциялары мен сипаттамаларына сәйкес жіктеледі. Қоғамдық ұйымдар компаниялар ретінде қосылуы мүмкін және егер олар компаниялар туралы Заңға сәйкес тіркелген болса, жеке сектордағы компанияларға балама заңды мәртебеге ие.

Германия

1969 жылғы 16 тамыздағы Федералдық Бюджет Кодексінің 91 және 92-баптарына сәйкес акциялары федерацияға немесе оның кез келген жеке меншік қорларына тікелей немесе жанама түрде тиесілі жеке (азаматтық) құқық ("private law") шеңберінде құрылған ұйымдар Германияның ЖМАО-ның аудитіне жатады. Дәл осындай ереже коммерциялық немесе өнеркәсіптік кооперативтерге де қолданылады. Сондай-ақ, федералды мемлекеттік құқық органдары мен кәсіпорындарды қамтитын "қоғамдық (мемлекеттік) құқық кәсіпорындары" (қоғамдық заң кәсіпорындары) ұғымы бар.

Германиядағы мемлекеттік кәсіпорындар (БП) үшін ресми термин "мемлекеттік қорлар, мекемелер немесе компаниялар" деп аударылады және бюджеті мен әкімшілігі мемлекеттік кәсіпорындардан бөлінген, бірақ үкіметтің капитал немесе дауыс беру құқығының 50% - дан астамы бар ұйымдарға қатысты. Мемлекеттік кәсіпорындар үшін қаражат мемлекеттік бюджеттерге кіреді, ал мемлекеттік кәсіпорындар екі нысанды қабылдай алады: мемлекеттік немесе жеке заңды тұлғалар. Жария құқық ұйымы мақсаты, міндеттері және ұйымдастырылуы нақты заңнамалық актілермен белгіленген және айқындалатын заңды тұлғалар деп танылады, олардың ең танымал мысалы KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau) жария жарнама банкі болып табылады [5].

Жұмыс істеп тұрған мемлекеттік кәсіпорындарды мемлекеттік қадағалау орталықсыздандырылады және оны тиісті құзыреттегі Министрлік жүзеге асырады. Мұндай қатысудың негізгі мақсаты пайда табу емес, қоғамдық мүдделерге жәрдемдесу болып табылады. Егер міндеттердің өзгеруі және/немесе техникалық прогресс неғұрлым тиімді баламаларды қамтамасыз етсе, үкімет "жеке меншік құқық мекемелерінде" капиталға қатысуын тоқтатуы керек, дегенмен белгілі бір салалар, әсіресе ғылым мен мәдениет тұрақты негізгі мемлекеттік міндеттемелер болып қала береді. Неміс мемлекеттік кәсіпорындарына жеке сектордағы бәсекелестер сияқты салықтар мен жеңілдіктер салынады. Белгілі бір секторларда / салаларда мемлекеттік кәсіпорындардың бастапқы немесе жетекші рөлін қамтамасыз етуге бағытталған заңдар немесе ережелер жоқ. Жеке кәсіпорындар мемлекеттік кәсіпорындар сияқты қаржыландыруға бірдей қол жеткізе алады, соның ішінде KfW сияқты мемлекеттік банктерге қол жетімділік. Заңнамаға сәйкес, мемлекеттік кәсіпорындар қатаң бюджеттік шектеулерге ұшырайды, олар жалпы сақталады.

Федералдық статистикалық басқарма мемлекеттік басқарудың барлық үш деңгейінен (Федералдық, өңірлік және муниципалдық) Мемлекеттік кәсіпорындардың деректер базасын жүргізеді, оларда 2014 жылға 15 707

субъекті немесе Германиядағы 3,6 млн.компанияның жалпы санының 0,4% - ы бар. 2014 жылы Мемлекеттік кәсіпорындардың кірістері мен шығыстары тиісінше 534 млрд еуроны және 513 млрд еуроны құрады. Мемлекеттік кәсіпорындар кірістерінің 42,7% - ын су және энергия жеткізушілер, 11,6% - ын Медициналық және әлеуметтік қызметтер, ал 11,3% - ын көлік ұйымдары алды. Көлемі бойынша емес, компаниялар саны бойынша Мемлекеттік кәсіпорындардың 88% муниципалитеттерге, 10% Германияның 16 "жеріне" (аймақтарына) және 2% федералды үкіметке тиесілі.

Аталған мемлекеттердің тәжірибесін зерттей отырып, келесідей қорытынды жасауға болады:

1. Квазимемлекеттік сектор субъектілері қызметінің тиімділігіне аудит жүргізу үшін қаржылық есептілік аудитінің нәтижелерін талдау негізінде бағдарламалық өнімдерді пайдалана отырып, осы ұйымдардың қаржылық есептілігіне аудит жүргізу қажет.

2. Квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қызметі туралы ақпаратты талдау олардың қызметінің экономикаға әсеріне қатысты қоғамдық пікір активтерді басқарудағы төмен пайда, ақталмаған шығыстар, тиімсіз саясат және т.б. түріндегі "кемшіліктерді" көрсетуге келіп тірелетінін көрсетеді, Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің активтерді басқарудың тиімділігі мәселесіндегі рөлі активтерді басқарудың "осал" нүктелерін айқындау мақсатында, яғни басқару нәтижелерін ғана емес, сондай-ақ мемлекет активтерін басқару процестерін де мұқият зерделеу мақсатында кеңейтілуі тиіс.

Алдымен, барлық квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қаржылық есептілігіне шолу жасап, нақты операциялардың/мәмілелердің/әрекеттердің себептері мен салдарын зерделеуге болады. Мысалы, еншілес ұйымдағы бақылауды жоғалту немесе міндеттемелердің шамадан тыс (активтер сомасынан асатын) мөлшері немесе кәсіпорындардағы үлесті сату және т.б. мұндай жұмыс квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қызметін реттеудің әлсіз аспектілерін (немесе олқылықтарын) де айқындауы мүмкін.

Квазимемлекеттік сектор субъектілері қызметінің тиімділігін жүргізу жөніндегі келесі іс-қимыл квазимемлекеттік сектордың әрбір субъектісі туралы ақпаратты жинау және зерделеу және Даму стратегиясы мен жоспарларын ескере отырып, саланы, қызмет аясын, қызмет ауқымын, ықпал ету дәрежесін және т.б. көрсете отырып, "ықпал ету матрицасын құру" ұсынылуы мүмкін. Бұл жұмыстың нәтижесі квазимемлекеттік сектор субъектілерінің аудитін жоспарлау үшін де өте пайдалы болар еді.

3. Квазимемлекеттік сектор субъектілері қызметінің тиімділігіне мемлекеттік аудит жүргізу және оның ел экономикасына әсерін бағалау бойынша басқа елдердің тәжірибесін зерделеу Қазақстан Республикасында қолдану үшін мынадай практикаларды ұсынуға мүмкіндік береді:

Бірінші. Есеп берушілік. Квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қызметін тұрақты талдау және оның ел экономикасына әсерін бағалау

мақсатында квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қызметі туралы ақпарат жинау тәртібін, форматын және тетігін белгілеу.

Екінші. "Көлденең аудит". Квазимемлекеттік сектор субъектілері қызметінің тиімділігіне аудит жүргізу және нақты мемлекеттік және үкіметтік бағдарламалар шеңберінде оның ел экономикасына әсерін бағалау үшін іріктеу жүргізу.

Үшінші. "Экономикаға әсері". Кейінгі осындай операцияларда талдау нәтижелерін қолдану үшін оң және теріс әсерлерді айқындай отырып, жекешелендіру бойынша жүргізілген іс-шаралар туралы ақпаратты жинау және талдау.

4. Квазимемлекеттік сектор субъектілері қызметінің тиімділігіне аудит жүргізу үшін Қазақстан Республикасының Бюджет кодексіне және Қазақстан Республикасының "Мемлекеттік мүлік туралы" және "Мемлекеттік сатып алу" Заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу немесе кейбір шет елдердегідей "мемлекеттік қаржы ресурстарын басқару туралы" жаңа заң әзірлеу орынды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ножкина Т.В. Международный аудит: учеб. пос. / Т.В. Ножкина. — Петропавловск-Камчатский: КапчатТГУ, 2007. — 127 с.

2. Коваленко С.Н. Аудит эффективности: современные проблемы и пути их решения / С.Н. Коваленко, Е.А. Трунова // Научные новости. Сер. Экономика. Информатика. — 2017. — № 2. — С. 68–74.

3. Государственный аудит / под. ред. К.Е. Джанбурчина. — Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2016. — 375 с.

4. Сайт Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://esep.kz/rus/show1/article/147>

5. Правила оценки эффективности управления государственным имуществом, утвержденными приказом Министра национальной экономики Республики Казахстан от 11 марта 2015 года № 193.

АУДИТОРЛАРДЫ КӘСБИЛЕНДІРУ ЖӘНЕ ІШКІ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ САЛАСЫНДА КАДРЛАРДЫ ДАЯРЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кембаев А.К.

«Мемлекеттік аудит» мамандығының магистранты
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: azamatkembayev@gmail.com